

Яценко Ніна Олександрівна,
старший науковий співробітник
відділу граматики і наукової
термінології Інституту української
мови НАН України

ТЕРМІН «ЛЮСТРАЦІЯ» В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Революційні події в Україні сколихнули весь світ та кардинально змінили хід української історії, крім того, вони стали проявом патріотизму, героїзму та мужності українських громадян. Уже давно держава не бачила такої піднесеності та настільки високих хвиль супротиву діючій владі. До цього часу слово «люстрація» носило лише описовий характер та мало тільки теоретичне значення, сьогодні ж ми спостерігаємо яскравий приклад того, як люстраційні процеси не лише практично втілюються в життя і на наших очах відбувається кардинальна зміна влади, а й те, як поступово починає перебудовуватись політична система держави. Так, наприклад, за доволі короткий проміжок часу було скинуто діючу владу, створено люстраційні комісії, ухвалено низку законопроектів щодо обмеження депутатських повноважень тощо.

Про застосування люстрації в українському політикумі останнім часом заговорили всі: опозиційні сили, політичні лідери, ЗМІ і громадяни держави.

Саме слово «*люстрація*» латинського походження. Першопочатково люстрація відображала процеси, що відбувалися в кризовій Римській республіці у I ст. до н.е. У цей період словом «Іштітаю» позначали процес заборони посадовим особам, що займали важливі пости в армії і сенаті при диктаторі Суллі (Марії, Помпеї, Цезарі та ін.) займати їх надалі. Іншими

словами, це був різновид репресій наступною елітою попередньої еліти, щоправда, без вбивств і переслідувань. Надалі люстрація передбачала собою відсторонення представників однієї політичної сили від влади із заборonoю зайняття посад через те, що вони представляли політичний режим, викритий у злочинах проти людини [1].

Термін **люстрація** у загальномовних та спеціальних словниках української мови вживають з такими значеннями: люстрація - **іст.** «У зах. губерніях царської Росії - опис мешканців державних або орендованих маєтків з метою встановлення доходів з них» [6, с. 573]; «релігійні обряди, пов'язані з уявленням про очищувальну силу магічних дій», «заборона функціонерам високих чинів забороненої в певній країні політичної партії протягом певного терміну обіймати посади в державному апараті, обиратися у представницькі органи, бути суддями і т.ін.», «у Польщі (XVI-XVII ст.), Литві, Білорусі та на Правобережній Україні (XVIII-XIX ст.) - періодичні описи державного майна для обліку прибутків», «визначення доходів з нерухомості; опис, здійснюваний з цією метою» [3, с. 347]; **фін.** «визначення доходу з нерухомого майна» [5, с. 423-424]; «процедура перевірки державних службовців на предмет їх співпраці зі злочинним чи окупаційним режимом після зміни влади. В процесі люстрації скомпрометовані особи усуваються з посад із заборonoю займати державні посади в майбутньому; службовцям може надаватися амністія в обмін на інформацію чи добровільну відставку», «опис стану замків чи маєтків з метою встановлення їх населення, прибутковості, озброєння тощо; ревізія»: Розумні дорадники молодого королевича канцлер і воєвода віденський ЯнГлебович та підскарбій Іван Горностай провели фінансову реформу, **люстрацію** пограничних замків і розпочали знамениту земельну волючну реформу, що однак більше відбилася на Білорусі, ніж на Україні (Олена Апанович, Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі, 1993), у переносному значенні: «документ такого опису»: У середині XVI ст. додався ще один тип документів - т. зв. **люстрації**, тобто описи ревізій замків з усіма приналежними до них людьми та майном (Юрій Шевельов, Історична фонологія української мови, 2002)[4]; «у феодал. Польщі 16-18 ст. - ревізія-опис корол. маєтностей. Започатковані сеймом 1562 р. і проводилися, як правило, один

раз на 5 років. Л. заносилися до судових книг, на них посилалися як на засіб доказування у судових справах», «у деяких сучасних постсоц. країнах - особлива процедура перевірки осіб, які займають відп. державні посади, а також кандидатів на ці посади на предмет їх співробітництва в минулому зі службами держ. безпеки. З цього приводу у 1990-93 р. в Естонії, Латвії, Румунії, Угорщині, Чехії прийнято спец. Закони про Л., які забороняють відповідним особам займати посади, включені до спец. переліку, а також обиратися в органи представн. влади. Одержані в ході люстрац. перевірки компроментуючі матеріали на ту чи ін. особу можуть бути публічно оголошені, якщо ця добровільно не погодиться залишити займану нею посаду [7, III, с. 538]. Також термін *люстрація* застосовувався як джерело вивчення історичної демографії Волині другої половини XVI - першої половини XVII ст. У цей час на території Волині було три типи землеволодіння - приватне, державне і церковне. Саме внаслідок описання державних землеволодінь і утворився такий різновид описово-статистичної документації, як люстрації. За таких обставин люстрації набували значення загальнодержавних обстежень господарсько-фінансового стану королівщин (державних маєтностей) з метою отримання детальних свідчень про стан та результати експлуатації державних володінь та прибутків, а також обчислення на підставі цього прибутків та витрат розміру державного податку з королівщини. Саме слово «*люстрація*» у цей час означає - «оглядати» або «вивчати». У законодавстві Великого Князівства Литовського термін «*люстрація*» вперше було вжито 1545 р. у значенні «оцінки стану військової справи». Пізніше в сенсі урядового опису державних маєтностей цей термін вперше було вжито в Конституції Пйотрковського сейму 1562-1563 рр. Отже, *люстрація* - це перевірка королівських маєтностей і староств, що здійснювалася приватними особами, направленими для огляду й детального опису їхнього стану, доходів і повинностей підданих [2, с. 313].

Підтвердженням активного вживання терміна *люстрація* та його похідних є художній і публіцистичний стиль сучасної української літературної мови: ... хоч через 10 років, а полізуть «Януковичі», і питання про *люстрацію* повернеться і воздвигнеться наново, в усій своїй красі. (Оксана Забужко,

2005); Але я - за обов'язкову **люстрацію** тих, хто йде чи хоче йти в політику (Марія Матіос, 2010); В Україні у 1991 році **люстрація** була просто неможливою - адже новітня українська держава - за влучним визначенням Сашка Кривенка - була зачата комуністами і націоналістами (Кость Бондаренко, 2014); **люстратор** (юр.) (той, хто здійснює люстрацію): Дуже важливо, хто саме виконуватиме закон про **люстрацію**, адже майбутні **люстратори** матимуть багато незаконних можливостей стати новими багатіями (Український тиждень, № 329, 27.02.2014) **люстратор (іст.)** (той, хто складав люстрацію): Мешканцям пограничних замків і їхніх околиць, що то по словам люстратора з XVI ст. «рушниці мали й стріляти добре вміли» не сиділося поза окопами й частоколами городів (Микола Голубець, Велика історія України, 1935);

люстраційний: Люстраційна палата повинна складати **люстраційні** списки, до яких потраплятимуть усі ті, хто підлягає процесу за формальною ознакою (Український тиждень, № 329, 27.02.2014) , **люстрований:** ... Литва, Латвія, Естонія свого часу пройшли через **люстраційні** процеси. Згодом у половині з цих країн колишні **люстровані** прийшли до влади (Кость Бондаренко, Думки про люстрацію, 27.03. 2014); **люструвати(піддавати** процедурі люстрації): Якби членів парламенту можна було **люструвати**, то такі дії (нівелювання конституційного порядку) однозначно підпадали б під критерії **люстрації** (Ярина Журба, Хто писатиме нову Конституцію?, 06.03.2014) .

Зважаючи на зазначені джерела, у сучасному вітчизняному політикумі, як і в суспільстві загалом термін **люстрація** (від. лат. *lustrare* - очищення через жертвоприношення) треба насамперед вживати як **опис** маєтків державних чиновників з метою встановлення їх прибутковості (синонім **ревізії**), і як **заборону** діям високого рангу, які скомпрометували себе, впродовж певного часу або позитивно працювати на державній службі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Костеж С. Люстрація : політичні чистки за ширмою реформ. [Електронний ресурс] / С. Костеж - Режим доступу : <http://ua.112 / analityka/ lyustratiya-poPitichnu-sbIstki-za-sbIrmoyu-reform-52168.html>.

2. Рибачок І. О. Джерела вивчення історичної демографії Волині другої половини XVI - першої половини XVII ст. / І. О. Рибачок // Наукові записки історичного факультету Київського національного інституту ім. Тараса Шевченка. - 2009. Вип. XXVII. - С. 310-318.

3. СІС - Словник іншомовних слів : близько 30 тис. слів і словосполучень / С. П. Бирик, Г. М. Сютя / за ред. С. Я. Єрмоленко - Харків: Прапор, 2012. - 623 с. - (Словники України).

4. Словник.пе^ 2006-2013. [Електронний ресурс] / - Режим доступу : <http://www.slovnkyk.net/about>.

5. ССІС - Сучасний словник іншомовних слів: Близько 20 тис. слів і словосполучень / Уклали: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. - К. : Довіра, 2006. - 789 с. - (Словники України).

6. СУМ - Словник української мови : В 11-ти т. - Т.IV. - К. : Наук. думка, 1973. - 840 с.

7. ЮЕ - Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол. : Ю. С. Шемчушенко (голова редкол.) та ін. - К. : «Укр. енцикл.», Т. 3 : К-М. - 2001. - 792 с.